

İlimler Hazinesine Işık Tutan Âlim: Fuat Sezgin

İslam Bilimler Tarihi Konferansları I-II, Fuat Sezgin, İslam Bilim Tarihi Araştırmaları

Vakfı Yayınları, 2017, 119-99s.

ISBN9786058219106-ISBN9786058219113

Sema Dülger¹

Prof. Dr. Fuat Sezgin 1924'te Bitlis'te dünyaya gelmiştir. İki cilt halinde hazırladığı eseri toplam 230 sayfa olup Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaptığı on farklı konferansın notlarını içermektedir. İlk cildinde daha çok bilimler tarihçiliği ve Türkiye'nin bu açıdan değerlendirilmesi, İslâm bilim ve teknoloji tarihine genel bir bakış gibi konulara yer verilmiştir. İkinci

ciltte ise ilk ciltte bahsedilen disiplin ve meselelerin daha ayrıntılı ele alındığı konferanslara yer verilmiştir. Ciltlerin son kısımlarındaki renkli resimler ile edinilen bilgilerin pekişmesine katkı sağlanmıştır. Fuat Sezgin'in engin çalışmaları düşünüldüğünde eser, sayfa sayısı bakımından az olsa da muhtevası ve insanın ufkunu genişletmesi açısından oldukça zengindir. Etkisini kısaca ifade edecek olursak, okuyucu bu zamana kadar Bilimler Tarihi konusunda bir yanılsama olarak yanlış veya eksik anlatılanların farkına varacaktır. Böylece zihin dünyasını yeniden duru bir bakış açısı ile inşa edebileceğini anlayabilir. Söz konusu bu durum, Sezgin'in büyük bir ehemmiyete sahip 61 yıllık titiz araştırmalarının özünü aktarmadaki yeteneği ile oluşmuştur.

Talip Olunacak Hazineye İlk Adım

Fuat Sezgin'in kendi ifadesi ile "İslâm bilimler tarihi okyanusuna" atılışı İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü'ne kaydolmasıyla başlamıştır. Sezgin, aslında İstanbul'a mühendis olma

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Tarih, semadlgrr@gmail.com

(Bu yazı Young Academia ve Server Genç Hanımlar Derneği iş birliğinde Dr. Kemal Yavuz Ataman yönetiminde "Küresel Düşünme Yazarlık Atölyesi" kapsamında üretilmiştir.)

hayali ile gelmiştir. Babasından aldığı az miktarda Arapça bilgisi onu bu enstitüye yazılmaya teşvik etmiştir. Hikâyesinin asıl tamamlayıcı unsuru olan Hellmut Ritter hem bu enstitünün kurucusu hem de dünyanın önde gelen oryantalistlerindendir. Fuat Sezgin onun enstitüdeki konferansına katılmış ve Ritter'e soru yöneltmiştir. Sezgin'in sorusu İslâm bilimler tarihinde matematiğin yerine dairdir. Ritter'den aldığı cevap ise yaygın kanaatin aksine, Yunanlıların matematiğe büyük etkisi olduğu kadar Müslüman âlimler içinde de büyük matematikçilerin olduğuna dairdir. Sezgin, konferans sonrası daha fazlasını öğrenmeye ve kendisi de bu konuda çalışmalar yaparak katkıda bulunmaya karar vermiştir.² Çabalarının başında ise kitapta içeriğinden özetler yaparak verdiği konferanslarının ana kaynağını oluşturan “İslam Bilimler Tarihi” isimli kitabını yazmak gelmiştir.

Yanılığının Yankısı

Bilimler tarihi, insanlığın ilim külliyyatının yol hikâyesi olarak tanımlanabilmektedir. Bu hikâyenin oluşumu kadar aktarıcılığı da önemlidir. Bu hususta karşımıza çıkan sorunlardan ilki ise Fuat Sezgin'in de üzerinde durduğu, kaynakların temel taşlarının eski Yunanlılara dayandırılmasıdır. Halbuki Yunanlılardan önce Asuriler, Babilliler, Hititliler gibi pek çok medeniyet ve onların ortaya çıkarttığı bilim mirası mevcuttur. Yunanlılar, bu mirastan yararlanmış olsalar da kaynak belirtme konusundaki ihtiyatsızlıkları, sonraki kuşaklarda gerçek olmayan bir algının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Arkeolojik kazı ve araştırmalarda elde edilen ve bu görüşün yanlışlığını ispat eden veriler de yaygın kanaati değiştirmeye yetmemiştir. İnsanlığın bilim mirasına bakıştaki bu yanılğı ve görmezden gelişi bilhassa Müslümanlar tarafından kazanılanlara yöneliktir.³ Bu yanılısma güçlü bir ses olarak Fuat Sezgin tarafından dile getirilmiştir. Eserinde yer alan ilk konferans metninde de bu meseleyi ele alan Sezgin, sorunu sadece dile getirmekle de kalmamıştır. Yıllar süren gayretleri sonucu başlangıcından bugüne kadar sahasında yazılan en kapsamlı eser olan 18 ciltlik *Arap-İslam Bilim Tarihi*'ni yazmıştır. Ayrıca Frankfurt ve İstanbul'da kurduğu İslam Bilim Tarihi müzelerinde sergilediği modellemeler ile Müslümanların bilimler tarihindeki yerini somut bir şekilde göstermiştir.

² Fuat Sezgin, *İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar I*, İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 57.

³ Fuat Sezgin, a.g.e., s.15.

Dünyanın Bilgi Hazinesine Erişenler

Fuat Sezgin'in konferanslarının ana çekirdeğini, Müslümanların bilim tarihindeki gelişim merhaleleri ve 800 yıllık yaratıcı dönemdeki katkıları oluşturmuştur. Müslümanlar, kısa bir süre içerisinde gösterdikleri askeri başarı ile sınırlı kalmayarak o günün bilgi birikimine ulaşma gayretinde bulunmuşlardır. Yunancadan, Süryaniceden, Pehleviceden o dönemde var olan bilimlerin önde gelen kitaplarını Arapçaya tercüme etme gayreti başlamıştır. Bununla beraber Kur'an tefsiri, hadis, hukuk ve tarih kitaplarının da yazıldığı görülmektedir.

Kuruculuk Vafına Erenler

Sezgin'in ifadelerinden edindiğimiz diğer çarpıcı gerçek, Müslüman âlimlerin edindikleri bilgiler ile sadece var olan bilim dallarını geliştirmedikleridir. Hem yeni bilim dallarını bizzat kurmuşlar hem de eserleri ile gelecekte kurulacakların temelini atmışlardır. Bu minvalde geometri alanında 11. yüzyılın başında Birûnî'nin; Ebu'l Vefa, el- Hûcendi ve Ebu Nasır b. Irak isimli hocalarının sonuçlarına dayanarak küresel trigonometriyi astronominin dalı olmaktan çıkarıp ayrı bir dal haline getirmesi örnek gösterilebilir. Coğrafya biliminde, öncelikle Yunanlılardan alınan bilgiler için kullanılan hatalı metoda karşılık dört yeni enlem-boylam hesaplama metodu geliştirilmiştir. El-Birûnî, katıldığı bu hummalı çalışmanın yanında matematiksel coğrafya olarak isimlendirilen bu bilimin ilk ve temel kitabını yazmıştır. Optik bilimini ise deneysel temellere dayalı olarak eserinde tanıtan 11. yüzyıl âlimi İbn el-Heysem olmuştur.⁴

Hayata Rengini Veren Gaye: İlim

Sezgin'in ifade ettiği üzere Müslümanların ve diğer din mensuplarının katkılarıyla 9. yüzyılın ortalarında, çağdaş bilimin her alanında yaratıcı bir döneme geçilmiştir. Ayrıca bu gelişim için Fuat Sezgin, "Müsait yeni bir muhit doğmuştur. Bu şartlar içerisinde çok yüksek kabiliyetli bir insan, devri için mümkün olan yeni sentezlere, yeni teorilere ulaşabilirdi." demiştir. Bahsi geçen sözleri ile dinleyicilerinin ve dolayısı ile okuyucularının zihinlerinde yaktığı kıvılcımın

⁴ Fuat Sezgin, İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar I, s.62.

daha da alevlenmesini sağlamak istemiştir. Bu gaye ile dönemin şartlarının bu gelişmelerin ortaya çıkmasına müsait olduğunu ifade etmiştir. Sezgin, ilmin insan hayatının itici gücü haline geldiğini belirtmiştir. Onun vurguladığı bakış açısının temelinde, İslâm dininin ilme verdiği önem vardır.⁵ Böyle bir kavrayış ile sadece insan hayatı için zaruri olan bilgiyle yetinmek yerine merak edilenlere yönelik uzun bir arayış sürdürülebilmiştir.

Dünyayı Erken Tanıyanları Tanıtmak

Eserin ve dolayısıyla yazarın önemli bir vasfı da Müslüman âlimlerin, yeni coğrafyaların keşfine dair katkılarını gün ışığına çıkartmasıdır. Kartografya alanında Halife el-Me'mun ile başlayan çalışmalar, 15.yüzyılın sonuna kadar gayretli bir şekilde devam etmiştir. Bu çalışmalar sonucunda Müslümanlar Asya, Avrupa ve Afrika'ya dair gerçeğe çok yakın haritalar yapmışlardır. Pusulanın icadı da haritacılık için çok önemli bir katkı olmuştur.⁶ Sezgin, araştırmaları sonucunda Vasco de Gama, Kristof Kolomb ve diğer Avrupalıların bu Arapça haritaları kullandıklarını tespit etmiştir. Ayrıca İslâm dünyasından bu haritalar ile hem Hint Okyanusu'na hem de Batı'ya doğru defalarca seferler yapıldığını belirtmiştir. Söz konusu görüşünü döneme ait ulaşabildiğimiz eserlere, orijinal veya kopya haritalara, o döneme şahit olmuş, gemilerde görev almış insanların yazılı anlatılarına dayandırmıştır. Çalışmalarından çıkan bir diğer sonuç ise tecrübeye dair olmuştur. Avrupa kartogafyacılığında 18. ve 19. yüzyıllarda mümkün olabilecek doğrulukta haritalar yapılmıştır. Bu haritalar 15. ve 16. yüzyıllarda ancak İslâm dünyasının bilgi birikimi ve kültür havzası içerisinde oluşturulabilecek niteliktedir.⁷

Hazineyi Koruyabilmek

Bilimler Tarihi'nin ve bu konudaki araştırmaların insanlığın mirası olarak görülmesi ve korunması gerekirken, özellikle Müslümanların katkıları çeşitli yanlış kurgularıyla örselenmektedir. Oluşan sorun, geçmişi doğru değerlendirmemizde ciddi sıkıntılar ortaya çıkarmaktadır. Örselenen bu konular üzerinde yeterince durulmamış, gerçeği ortaya çıkaranların görüşleri ise yanlışlığı kıramamıştır. Fuat Sezgin de küçük yaştan itibaren bunun yankılarını hissetmiştir. Helmut Ritter, verdiği bir seminerde Fuat Sezgin'in düşünce

⁵ Fuat Sezgin İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar I, s.47-48.

⁶ Fuat Sezgin, a.g.e., s.54.

⁷ İslam Bilimler Tarihi Üzerine Konferanslar II, s.51-57.

dünyasına bir ışık tutmuştur. Sonrasında da onun eğitime verdiği katkıyla ışığın kuvvetlenmesine ve başka insanlara da aktarılmasına vesile olmuştur. Sezgin, kurduğu enstitülerin, müzelerin ve yazdığı eserlerin yanında pek çok konferans da düzenlemiştir. Bu konferansların kısa süreli olması dolayısıyla bahsetmek istediklerini küçük örnekler üzerinden aktarmıştır. Konferansların metin haline getirilmesiyle daha fazla kişinin Sezgin'in birikimine ulaşma imkânı doğmuştur. Eser, objektif bir Bilim Tarihi anlatımını içermekle birlikte, yanlışların kırılmasına ve yeni bir düşünce yapısı kurulmasına büyük katkı sağlamaktadır.

Kitap, tarihe ilgi duyanlar tarafından, ortaokul yaş grubundan itibaren okunabilecek, öğretmenlerin öğrencilerini yönlendirebileceği bir eserdir. Kitabı okurken kimi zaman aynı şeyler yeniden anlatılıyormuş gibi hissedilse de her konferansta yeni bir kurgu ve farklı bir noktayla aktarım gerçekleşmiştir. Böylece bilgilerin pekişmesi sağlanmıştır. Esere ek olarak Fuat Sezgin'in "Bilim Tarihi Sohbetleri" isimli söyleşisi ve "Arap-İslam Bilim Tarihi" isimli eserleri incelenebilir, İstanbul İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi gezilebilir.